

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Politologica 19 (2017)

ISSN 2081-3333

DOI 10.24917/20813333.19.6

Konrad Piwowarczyk

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

„Paradis judaeorum”. Historia i współczesność żydowskiego raju w Polsce

Słowo wstępne

Użycie słowa „raj” w kontekście historii Żydów polskich może budzić kontrowersje – mając w świadomości tragiczne wydarzenia Holocaustu i ponury okres realnego socjalizmu, jak można mówić o „żydowskim raju” w Polsce? Słownik języka polskiego PWN jako jedną z definicji raju podaje: «miejsce szczególnie sprzyjające jakiemuś rodzajowi aktywności» (SJP PWN, b.d.). O ile w historii ludzkości wielokrotnie obiecywano raj i utopie, aktywnie do nich dążono lecz w żadnym wypadku ich nie stworzono, to jednak istnieje w tej historii przykład społeczeństwa szczęśliwego wart szczególnej uwagi – a jest nim historia narodu żydowskiego na ziemiach polskich aż do 1939 roku. Wszakże słynny szesnastowieczny rabin krakowski, Mojżesz ben Israel Isserles, podkreślał: „Jeśli Bóg nie dał Żydom Polski jako schronienia, los Izraela byłby rzeczywiście nie do zniesienia” (Weinryb 1972: 166). Polska i tereny pod kontrolą polskich królów przez wieki były miejscem, gdzie Żydzi nie tylko mogli żyć względnie wolni od prześladowań i pogromów, które ich często dotykały w innych częściach kontynentu europejskiego, ale przede wszystkim były miejscem, gdzie kultura i wiara żydowska rozwijała się, rozkwitała i przybierała nowe formy, jak np. chasydyzm. Oczywiście, świat ten nie był idealny, ale jednak z perspektywy czasu stanowi pewien złoty okres w historii dziejów kultury żydowskiej, stojąc mocno w kontraście z niewyobrażalną zbrodnią, jaką był Holocaust.

Celem prezentowanego artykułu jest więc przedstawienie charakterystyki tego złotego okresu, jego wpływu na współczesność, na aktualne myślenie o przyszłości narodu żydowskiego, jak i również narodu polskiego. Dla zilustrowania stawianej tezy przywołuję liczne współczesne inicjatywy organizacji zajmujących się tematyką żydowską, cytuję liczne wypowiedzi wybitnych współczesnych jednostek na temat stosunków polsko-żydowskich, w taki sposób, który najlepiej pokazuje rzeczywisty stan tychże stosunków. W związku z tym w tekście pojawiają się pełne wypowiedzi tychże jednostek oraz opisy organizacji.

Przeszłość

Blisko tysiącletnia historia Żydów polskich składa się z licznych elementów, zarówno bardzo pozytywnych, jak i skrajnie negatywnych, oraz licznych, normalnych

kolei życia ludzkiego w różnych okresach historii. Jest to temat rzeka, jeden fakt jest jednak pewny – przez wiele stuleci losy Żydów i Polaków były ze sobą posplatane i nie da się mówić o historii Polski bez wspomnienia Żydów, ani tym bardziej o historii Żydów bez wspomnienia Polski i Polaków.

Andrzej Żbikowski z Żydowskiego Instytutu Historycznego w swej książce zatytułowanej „Żydzi” zaczyna od cytatu z „Latarni Czarnoksiężnika” Józefa Ignacego Kraszewskiego: „A wiecie, co każde miasto polskim czyni? Żydzi. Jak już zabraknie Żydów, wyjeżdżamy w kraj obcy zupełnie i czujemy, nawykli do ich przytomności, jakby nam czegoś się stawało” (Żbikowski 2000: 4).

Stefan Bratkowski, historyk i autor książki „Pod tym samym niebem. Krótka historia Żydów w Polsce i stosunków polsko-żydowskich” stwierdza, że „kiedy cała Europa spływała krwią własnych i cudzych obywateli, w epokach wojen i terroru – przez paręset lat na ziemiach Polski panował ‚pokój polski’. Żydzi i inni imigranci ciągnęli doń wręcz masowo” Bratkowski wskazuje przykłady polityki i przekonań polskich monarchów, według niego Król Zygmunt August twierdził, że nie chce być królem sumień, nawet mocno katoliccy monarchowie, jak Zygmunt III Waza, stawali w obronie ludności żydowskiej (Bratkowski 2006: 25, 33).

Bratkowski również wspomina że w społeczeństwie Rzeczypospolitej Obojga Narodów Żydzi stanowili „stan dwa i pół”. W ramach feudalnego społeczeństwa byli niżsi wobec szlachty i duchowieństwa, jednak dzięki opiece zarówno szlachty i duchowieństwa byli stanem wyższym niż mieszczaństwo i chłopstwo. Bratkowski zwraca uwagę, że Żydzi często ubierali się tak samo jak polska szlachta, a chałaty chasydów wyraźnie miał krój zbliżony do szlacheckiego kontusza (Stefan Bratkowski 2006: 46, 27). Warto w tym kontekście przytoczyć popularne przedrozbiorowe stwierdzenie: „Polska była niebem dla szlachty, czyścim dla mieszczan, piekłem dla chłopów, a rajem dla Żydów” (cyt. za: Szuchta 2008).

Żbikowski w rozdziale zatytułowanym „Żydzi” w książce „Pod wspólnym niebem. Narody dawnej Rzeczypospolitej” pokazuje jak rosła liczba Żydów w Polsce: 30 tys. pod koniec XV wieku, 75 tys. pod koniec XVI wieku, 400 tys. w poł. XVII wieku oraz między 750 tys. a 1 mln. pod koniec XVIII wieku (Żbikowski 2000: 99–114). Pierwszym Żydem na ziemiach polskich był Ibrachim Ibn Jakub (Bratkowski 2006: 13) jednak istotną rolę w historii relacji polsko-żydowskich z pewnością odegrał król Kazimierz Wielki oraz jego współlegendarna żydowska kochanka Esterka (Żbikowski 2000: 25; Bratkowski 2006: 26).

Historia Żydów polskich jest pełna wyjątkowych osobowości, które to swą pracą i twórczością działały na rzecz dobra państwa polskiego, jak i całej ludzkości. Przykładami takich osób są np. Berek Joselewicz, dowódca lekkokonnego oddziału Żydów w trakcie insurekcji kościuszkowskiej, późniejszy powstaniec, legionista i pułkownik, który w trakcie wojen napoleońskich oddał życie walcząc o niepodległą Polskę, (Bratkowski 2006: 70) czy Ludwik Zamenhof, twórca najbardziej popularnego sztucznego języka w historii, języka esperanto. Na jego cześć UNESCO uznało rok 2017 rokiem Zamenhofa (Polski komitet ds. UNESCO 2015). Ale to tylko czubek góry lodowej – warto wspomnieć o pochodzeniu żydowskim wybitnych pisarzy, jak Julian Tuwim czy Jan Brzechwa, czy też wielu wybitnych matematyków z lwowskiej szkoły matematycznej (Żbikowski 2000: 183).

Współczesność

We wyniku Drugiej Wojny Światowej i Holokaustu życie żydowskie w Polsce praktycznie zamarło, a jakiegokolwiek jego pozostałości musiały liczyć się z nieprzychylnością antyreligijnej komunistycznej władzy. Antysemitka nagonka 1968 roku przyczyniła się do wygaśnięcia tych resztek. Dopiero wraz z upadkiem systemu komunistycznego w 1989 roku zaczęła się w Polsce odradzać aktywność tych środowisk. Niniejsza część pracy skupi się na przykładach owego żydowskiego odrodzenia. Bez wątplenia jednym z najistotniejszych przykładów tego odrodzenia jest powstanie Muzeum Historii Żydów Polskich Polin. Wspomniane procesy można egzemplifikować: nie tylko powstaniem nowych instytucji, ale bardziej spektakularnymi, jednak tym samym ulotnymi, przedsięwzięciami czy projektami.

- Muzeum Historii Żydów Polin

Na stronie internetowej muzeum można przeczytać:

„Muzeum POLIN jest nowoczesną instytucją kultury – muzeum historycznym ukazującym 1000 lat dziejów polskich Żydów. Jest też miejscem spotkań i dialogu tych wszystkich, którzy pragną lepiej poznać przeszłość i współczesną kulturę żydowską, którzy z polsko-żydowskiej historii chcą wyciągnąć wnioski na przyszłość, którzy chcą zmierzyć się ze stereotypami i stawić czoła współczesnym zagrożeniom, takimi jak ksenofobia i nacjonalistyczne uprzedzenia. Służąc ideom otwartości, tolerancji i prawdy Muzeum Polin przyczynia się do wzajemnego zrozumienia i szacunku wśród Polaków i Żydów” (Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN, b.d.)

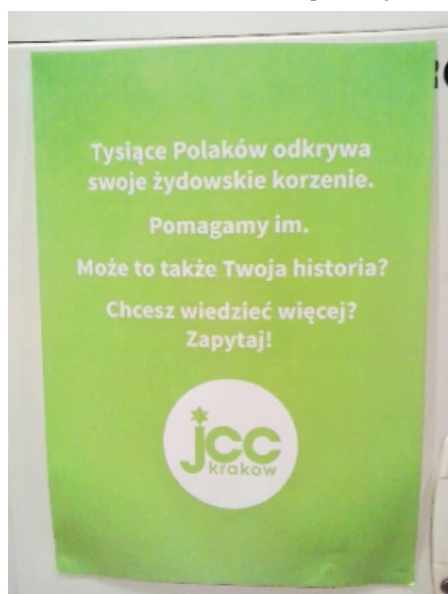
Inicjatywa utworzenia muzeum powstała w ramach działalności stowarzyszenia, jakim jest Żydowski Instytut Historyczny i od 1995 roku powoli zaczęła uzyskiwać coraz większe poparcie w różnych kręgach krajowych i zagranicznych, aż w końcu w 2005 roku oficjalnie powołano do życia Muzeum Historii Żydów Polskich, a patronat nad projektem objął Prezydent RP Aleksander Kwaśniewski (Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN, b.d.). Kamień węgielny pod budowę muzeum wstawił Prezydent RP Lech Kaczyński (Taube Philanthropies 2012). W trakcie ceremonii otwarcia stałej wystawy muzeum 28 października 2014 roku, ówczesny Prezydent RP Bronisław Komorowski (z wykształcenia historyk), powiedział:

„Nie da się zrozumieć i w pełni przeżyć historii Polski bez znajomości historii Żydów polskich. Wynika to nie tylko z wielowiekowej obecności Żydów na naszych ziemiach, ale i ze znaczenia społeczności żydowskiej w wielu dziedzinach polskiego życia: w gospodarce, w kulturze, w nauce. Nie da się również zrozumieć historii Żydów bez znajomości historii Polski. Nie tylko z powodu długotrwałego przenikania się światów żydowskiego i polskiego, nie tylko ze względu na długotrwałe sąsiedztwo, ale również dlatego że od schyłku istnienia I Rzeczypospolitej ogromna większość Żydów w skali świata żyła na ówczesnych terenach państwa polskiego. Cieszę się, że otwieramy dzisiaj wystawę w muzeum, które nosi piękną nazwę Polin. „Polin” to „tu odpoczniesz”, bo tak w języku hebrajskim Żydzi nazywali dawną Polskę. Nie bez powodu, bo przez stulecia wielonarodowa, wieloreligijna i tolerancyjna Rzeczypospolita była dla nich miejscem bezpiecznym i generalnie przyjaznym. Była pięknym wyjątkiem na mapie ówczesnej Europy” (Muzeum Historii Żydów Polskich, 2014)

- JCC – Jewish Community Centre w Krakowie

W 2002 roku na uroczystą wizytę do Krakowa przybył Książę Walii Karol. Mocno poruszyły go historie członków krakowskiej społeczności żydowskiej, głównie osób starszych ocalałych z Holocaustu, którym obiecał pomoc. Po powrocie do Londynu skontaktował się z organizacją World Jewish Relief, i razem z nimi zaczął planować utworzenie centrum społeczności żydowskiej w Krakowie (Paul 2008).

Dziś JCC jest centrum żydowskiego życia w Krakowie i w związku z tym wypełnia różnorakie cele – integracyjne, edukacyjne, kulturowe, i inne. Jedną z pierwszych rzeczy, jaką można ujrzeć wchodząc do JCC w Krakowie to duże zielone plakaty z napisem: „Tysiące Polaków odkrywa swoje żydowskie korzenie. Pomagamy im. Może to także Twoja historia? Chcesz wiedzieć więcej? Zapytaj!”. Na stronie internetowej JCC Kraków można z kolei przeczytać:

Plakat z JCC

Źródło: zdjęcie wykonane przez autora

„JCC swoim programem stara się odpowiadać na potrzeby rozwijającej się, wielopokoleniowej i zróżnicowanej żydowskiej społeczności Krakowa. Różnorodne kluby angażują członków w podobnym wieku i o podobnych zainteresowaniach, a święta i cotygodniowe kolacje szabatowe stają się okazją do wspólnego spędzania czasu przez całą społeczność. JCC współpracuje także z innymi żydowskimi instytucjami z całej Polski, takimi jak Festiwal Kultury Żydowskiej, Żydowskie Muzeum Galicja czy Muzeum Historii Żydów Polskich. Wszystko to ma na celu stworzenie przyjaznej i rodzinnej atmosfery, w której każdy znajdzie coś dla siebie” (JCC Kraków, b.d.).

Od momentu otwarcia JCC w Krakowie w 2008 roku funkcję dyrektora wykonawczego pełni pochodzący z Nowego Jorku Jonathan Ornstein, który do Polski przyjechał w 2001 roku i przez 6 lat wykładał współczesny język hebrajski na

Uniwersytecie Jagiellońskim. Wcześniej przez 7 lat mieszkał w kibucu w Izraelu i pełnił służbę wojskową w izraelskiej armii. (JCC Global)

- Projekt odbudowy Kopca Esterki

W 2017 roku jednym z projektów zaproponowanych obywatelom w ramach krakowskiego budżetu obywatelskiego była propozycja odbudowy Kopca Esterki, który aż do lat 50. XX wieku znajdował się na terenie jednostki wojskowej, ulokowanej obok byłego pałacu królewskiego w Łobzowie. Jak wskazują organizatorzy projektu: „Kopiec Esterki został ufundowany przez Kazimierza Wielkiego celem upamiętnienia wielkiej miłości króla. Mimo że skończyła się II wojna św. i zakończył Holocaust, przestał istnieć w latach 50. XX wieku. Chcemy go jakoś przywrócić” (Budżet obywatelski 2017). W bardziej szczegółowym opisie projektu napisali, że starsi mieszkańcy dzielnicy pisali przejmujące listy i maile w sprawie potencjalnej odbudowy kopca, który chcieliby zobaczyć ‚jeszcze za swojego życia’. Proponowany projekt upamiętnienia kopca polegałby na rozpoczęciu debaty publicznej na ten temat, rozpisaniu konkursu i uwieńczeniu go realizacją projektu upamiętniającego kopiec – który niekoniecznie polegałby na ponownym usypaniu kopca, lecz na upamiętnieniu zastępczym. W porozumieniu z Politechniką Krakowską zarządzającą Pałacem Królewskim w Łobzowie i WKS Wawel proponuje się np. stworzenie nocnej instalacji świetlnej w kształcie kopca, która byłaby ‚wspomnieniem tego co było, czego przywrócić się już nie da’.

- Rafał Betlejewski – Tęsknię za Tobą Żydzie

Rafał Betlejewski to warszawski artysta, który pod wpływem dyskusji o Jedwabnym postanowił zmienić wydźwięk słowa „Żyd” – słowa, które jego zdaniem ówczasie kojarzyło się głównie z antysemitkami napisami na murach. Betlejewski zaczął więc pisać na murach Woli, Brzeskiej, Powiśla, i okolicach Warszawy napis: „TĘSKNIĘ ZA TOBĄ ŻYDZIE”. Celem jego akcji było wyrazić tęsknotę za Żydami polskimi, którzy byli, ale których już ich nie ma - „Wspomnieć konkretnych ludzi, z imienia i nazwiska”, jak to ujął własnymi słowami. (Kowalska 2010)

- Działalność Seweryna Aszkenazego

Kolejnym przykładem istotnych działań jednostki na rzecz pamięci zbiorowej jest działalność Seweryna Aszkenazego, współzałożyciela stowarzyszenia kultury żydowskiej Beit Warszawa oraz propagatora idei odnowy życia żydowskiego w Polsce. W wywiadzie z Grzegorzem Miecugowem Aszkenazy stwierdził, że nie jest ani potrzebne, ani możliwe usunięcie z pamięci obu narodów wszelkich historycznych okoliczności, społecznych związków, które metaforycznie rzecz biorąc były nie tylko mieszaniną, ale syntezą, związkiem o bardziej organicznym charakterze. Ilustratywny jest dialog wspomnianych rozmówców:

Miecugow: A teraz jest Pan orędownikiem odbudowania wspólnoty żydowskiej...

Aszkenazy: ... w Polsce.

M: Dlaczego?

A: Dlatego że, Polska znaczy za dużo dla żydostwa, żeby ją opuścić. Gdyby...

M: Za dużo w tym sensie, że tak długo byliśmy obok siebie?

A: Tak długo, tak dużo, tak dobrze – często, tak źle. Polska...

M: Ale źle to też jakoś?

A: Absolutnie, ale nie można wymazać 1000 lat historii naszego narodu i odejść. Dla mnie to jest niemożliwe. Dlatego tutaj jestem. Bo tutaj to jest w końcu rzeczy mój kraj, tutaj są moje korzenie. To jest ten język, który nie zapomniałem – bo wyjechałem z Polski mając 10 lat. Wróciłem do Polski, na tydzień, w 1972 roku. Matka była polonistką. Myśmy zawsze lubili ten język, i muzykę, i zapachy, i smak – i ludzi. A że [niektórzy] byli źli...

M: ...ale byli też i dobrzy.

A: ...i byli też i dobrzy. (Miecugow 2011)

Warto przy okazji zaznaczyć, że Aszkenazy jest krytyczny wobec działalności wielu innych organizacji żydowskich w Polsce, które to jego zdaniem nie wiele mają wspólnego z kulturą i tradycją żydowską, lecz jedynie służą prywatnym interesom prowadzących ich jednostek. (Miecugow 2011).

- Yael Bartana oraz Ruch Odrodzenia Żydowskiego w Polsce

Inną orędowniczką odnowy żydowskiego życia w Polsce, czy też artystką rozważającą taką możliwość, jest Yael Bartana – izraelska artystka i twórczyni „Ruchu Odrodzenia Żydowskiego w Polsce”. W 2011 roku na 54 Międzynarodowej Wystawie Sztuki w Wenecji reprezentowała Polskę z swą wystawą „...i zadziwi się Europa” – i był to pierwszy raz w historii polskiego udziału w biennale, aby Polskę reprezentował artysta z innego kraju. Jednak najbardziej kontrowersyjnym aspektem jest przesłanie wystawy, w ramach której Bartana zaprezentowała filmową trylogię o działalności wykreowanego przez artystkę ruchu politycznego „Ruchu Odrodzenia Żydowskiego w Polsce” stawiającego sobie za cel powrót ponad trzech milionów Żydów do ojczyzny ich przodków (Pawilon Polski w Wenecji 2011).

Manifest ROŻWP warto zacytować w całości:

„Chcemy wrócić! Już nie Uganda, Argentyna, ani Madagaskar. Już nawet nie Palestyna. Tęsknimy za Polską, ziemią naszych ojców i dziadków. Na jawie i we śnie wciąż marzymy o Polsce.

Chcemy zobaczyć jak na skwerach w Warszawie, Łodzi czy Krakowie powstają nowe osiedla. Obok cmentarzy wybudujemy szkoły i szpitale. Będziemy sadić drzewa, budować nowe drogi i mosty.

Chcemy uleczyć Wasze i nasze traumy. Już raz na zawsze. Wierzmy, że pisane nam jest mieszkać tutaj, zakładać rodziny, umierać, składać do ziemi prochy naszych bliskich.

Ekshumujemy syjonistyczną fantasmagorię. Sięgamy do przeszłości - świata migracji, polityczno-geograficznych przesunięć, rozpadu rzeczywistości jaką znamy - po to by zaprojektować nową przyszłość.

To nasza propozycja na czasy wyczerpania wiary, kryzysu, upadku starych utopii. Optymizm wygasa. Obiecane rajy zostały sprywatyzowane. Jabłka i arbuzy z kibuców nie są już tak dorodne.

Pragniemy przywitać nowych osadników, których obecność jest ucieleśnieniem fantazji na temat historii równoległej. Mierzmy się z jedną z wielu potencjalnych przyszłości, jakich możemy doświadczyć porzucając swój bezpieczny, znajomy, jednowymiarowy świat.

Nasz apel nie jest skierowany tylko do Żydów. Przyjmiemy w nasze szeregi wszystkich, dla których zabrakło miejsca w ich ojczyznach - wypędzonych, prześladowanych. W naszym ruchu nie będzie dyskryminacji. Nie będziemy grzebać w Waszych życiory-

sach, sprawdzać kart pobytu, weryfikować statusu uchodźców. Będziemy silni naszą słabością.

Nasi polscy bracia i siostry! Nie planujemy inwazji. Będzie to raczej pochód duchów, powrót dawnych sąsiadów, nawiedzających Was w snach, których być może nigdy nie dane było Wam poznać. Będziemy głośno mówić o tych wszystkich złych rzeczach, które wydarzyły się między nami i Wami.

Będziemy wspólnie korygować karty historii, która nigdy nie toczyła się dokładnie tak, jak sobie tego życzyliśmy. Liczymy na to, że wspólnie będziemy zarządzać miastami, uprawiać ziemię, wychowywać dzieci w pokoju! Powitajcie nas z otwartymi rękoma, tak jak my witamy Was!

Z jedną religią, nie umiemy słuchać.

Z jednym kolorem, nie potrafimy widzieć.

Z jedną kulturą, nie potrafimy czuć.

Bez Was nie potrafimy nawet pamiętać.

Przyłączcie się do nas, i zadziwi się Europa!” (Pawilon Polski w Wenecji 2011).

Co ciekawe, projekt wyszedł poza sferę wystawy, jako że 11 maja 2012 roku w Berlinie odbył się pierwszy międzynarodowy kongres Ruchu Odrodzenia Żydowskiego w Polsce, który określił cele społeczne i polityczne ruchu. (Krytyka Polityczna) Doniesienia wskazują, że podczas kongresu nie podjęto żadnych działań charakterystycznych dla tworzących się organizacji: ROŻWP nie przyjął statutu, nie wybrał władz, niemniej jednak jego twórcy ponoć nie ukrywają, że chcą by artystyczna działalność przełożyła się na politykę. Sławomir Sierakowski, współtwórca ruchu, który jednak nie brał udziału w berlińskim kongresie, tak określa to wydarzenie:

Kongres był pomysłem na eksperyment demokratyczny. Chodzi o to, by ludzie się spotkali i spróbowali wymyślić inny świat. (...) Spotkanie trwało trzy dni. Uczestniczyło w nim wielu intelektualistów z całego świata. Dyskutowali o Polsce, Unii Europejskiej i Izraelu. (...) Uważamy, że nie ma sensu tworzyć sztucznej granicy między światem sztuki i polityki. Polskie społeczeństwo jest obecnie homogeniczne, jak żadne inne w Europie. W naszym społeczeństwie jest rodzaj luki po przeszłości, którą należałoby zapełnić („Pierwszy kongres Ruchu...” 2012)

- Festiwal Kultury Żydowskiej

Jednym z najlepszych przykładów żydowskiego odrodzenia w Polsce jest Festiwal Kultury Żydowskiej, który w 2017 roku odbył się po raz dwudziesty siódmy. Na stronie internetowej festiwalu można przeczytać, że FKŻ urosło z kameralnego wydarzenia do jednego z najważniejszych wydarzeń kulturalnych Krakowa i Polski, stając się tym samym jednym z najbardziej znanych polskich wydarzeń kulturowych zagranicą. A wszystko zaczęło się w 1988 roku od inicjatywy Janusza Makucha i Krzysztofa Gierata, którzy postanowili „przypomnieć społeczeństwu żydowską historię Polski i wkład Żydów w rozwój naszego kraju, jego kultury i społeczeństwa. Była to udana próba przywrócenia pamięci o polskich Żydach i upamiętnienia tych, którzy mieszkając w Polsce od wieków zostali albo wymordowani podczas Holokaustu, albo zmuszeni do emigracji w latach powojennych” Festiwal odbywa się każdego roku, trwa 10 dni i prezentuje niemalże 300 wydarzeń

oraz gromadzi około 30 000 osób z całego świata, w tym 150 artystów, wykładowców i instruktorów.

- Patronaty władz Polski

Artykuł ten już pokazał na przykładzie powstawania Muzeum Polin przychylność władz III RP – zarówno prezydentów Aleksandra Kwaśniewskiego, Lecha Kaczyńskiego, jak i Bronisława Komorowskiego. Nie jest inaczej w tej kwestii z prezydentem Andrzejem Dudą.

Dwudziesty siódmy Festiwal Kultury Żydowskiej odbył się pod honorowym patronatem Prezydenta Andrzeja Dudy. Oto treść listu od niego do uczestników i organizatorów FKŻ:

„Panie i Panowie! Serdecznie pozdrawiam wszystkich uczestników – organizatorów, artystów i publiczność – Festiwalu Kultury Żydowskiej. Jest mi niezmiernie miło, że już po raz dwudziesty siódmy spotykają się Państwo w Krakowie, aby wspólnie poznawać, czerpać radość i inspirację z wielowiekowego dziedzictwa społeczności Żydów polskich. Jestem przekonany, że ten szczególnie czas, spędzony na Kazimierzu, będzie obfitować w ciekawe rozmowy i przeżycia. Niechaj zapisze się on w Państwa pamięci wieloma dobrymi wspomnieniami, a dla gości z zagranicy stanie się zachętą do ponownego odwiedzenia Polski. Nasz kraj przez tysiąc lat był dla Żydów ziemią Polin – gościnnym domem. Przybywali oni tutaj z całej Europy, aby znaleźć schronienie przed prześladowaniami i bezpieczne miejsce osiedlenia. Panująca w Rzeczypospolitej wolność religijna i królewskie gwarancje prawne zapewniały ludności żydowskiej szeroką autonomię, tolerancję, swobodę wyznawania swojej wiary i możliwość rozwijania własnej kultury. Dlatego w XVI wieku rabin krakowskiej gminy Mojżesz Isserles nazwał Polskę ‚rajem dla Żydów‘. Polacy i Żydzi przez stulecia współtworzyli Rzeczpospolitą Przyjaciół. Razem pracowali dla dobra wspólnego i budowali dobrobyt całego społeczeństwa. Na ziemi Polin kształtowała się żydowska tożsamość, rozwijała się literatura, sztuka i życie duchowe. Społeczność Żydów polskich aktywnie uczestniczyła w życiu gospodarczym i wydała wielu wybitnych ludzi nauki i kultury, którzy położyli wielkie zasługi dla ludzkości. Żydzi ramię w ramię z Polakami stawali również do boju w wojnach obronnych i powstaniach narodowych. Walczyli o niepodległość Ojczyzny przeciwko najeźdźcom, zaborcom i okupantom. Nasza wspólna historia została dramatycznie przerwana przez agresję III Rzeszy na Polskę w 1939 roku i Holocaust. Ale brutalność i okrucieństwo nazistowskich Niemców nie złamały solidarności i wspólnoty łączącej polskich i żydowskich obywateli Rzeczypospolitej. Dzięki ocalonym z Zagłady społeczność Żydów w Polsce odrodziła się – i dzisiaj, tak jak przez wieki, cieszy się swobodą, szacunkiem, opieką i przyjaźnią państwa polskiego. Nasze narody łączy bogate dziedzictwo wspólnych doświadczeń – i pięknych, i tragicznych. Jesteśmy razem dziedzicami Rzeczypospolitej Przyjaciół. Chcemy pielęgnować pamięć i prawdę o naszych przeżyciach. Chcemy też wspólnie budować naszą pomyślną przyszłość. Życzę wszystkim Państwu, aby krakowski Festiwal Kultury Żydowskiej wypełniły te dobre uczucia, wzajemna życzliwość i otwarcie. Niech ta wspólna impreza będzie wyrazem naszych bliskich, serdecznych więzi i wspólnych dążeń” („Program 27 FKŻ”).

W powyższym liście wyraźnie da się zauważyć sympatyczne zwroty prezydenta, które zdecydowanie wykraczają poza dyplomatyczno-polityczną kurtuazję. Szczególnie znamieny jest tu zwrot *„Jesteśmy razem dziedzicami Rzeczypospolitej*

Przyjaciół”, który to Prezydent Duda użył już wielokrotnie, np. w trakcie wystąpienia w Centrum Menachema Begin w Izraelu na początku 2017 roku:

My, Polacy i Żydzi, jesteśmy spadkobiercami naszej długiej i bogatej polsko-żydowskiej wspólnej historii. Mamy za sobą wyjątkowe doświadczenia, i te piękne, i te dramatyczne. Jesteśmy razem dziedzicami Rzeczypospolitej przyjaciół, która wydała tak wielu wybitnych przedstawicieli narodu żydowskiego, w tym również założycieli i przywódców Państwa Izrael („Jerozolima: Para prezydencka zwiedziła wystawę...”)

Podobnie przyjazny ton jest wyczuwalny m.in. w trakcie świąteczno-noworocznego spotkania Pary Prezydenckiej z przedstawicielami społeczności żydowskiej w Polsce na początku 2017 roku:

Chcę zapewnić, że jest to dla nas niezwykle ważne, a dla mnie – jako Prezydenta Rzeczypospolitej – jest to ważne również w tym znaczeniu państwowym. Bo to nasze spotkanie i Państwa obecność jest elementem wspólnototwórczym tej wielkiej wspólnoty ludzi, którzy mieszkają w Rzeczypospolitej. (...) Dlatego bardzo dziękuję za to dzisiejsze spotkanie, bo ogromnie mnie cieszy to, jak powiedziałem wcześniej, że kultura żydowska w Polsce się odradza. Ogromnie cieszy mnie również to, że wielu Polaków wspiera to odradzanie się kultury żydowskiej. Tak jak są te piękne festiwale: Łódź Czterech Kultur, Warszawa Singera czy bliski mojemu sercu Festiwal Kultury Żydowskiej w Krakowie” („Andrzej Duda: Cieszy mnie, że kultura żydowska w Polsce się odradza”).

Warto przy tej okazji stwierdzić, że ogólnie relacje polsko-izraelskie są niezwykle dobre. Jak stwierdza Maciej Kozłowski, historyk, dyplomata oraz były ambasador RP w Izraelu w latach 1999–2003 „Polska jest najsilniejszym sojusznikiem Izraela w Europie” oraz „Izrael wie, że może liczyć na Polskę i że stoi ona za nim murem w kwestiach bezpieczeństwa” („Catholic Poles fight to ensure history doesn't repeat itself”). Szczególnie znamienym wydarzeniem potwierdzającym bliskość, a przynajmniej szczególność relacji polsko-izraelskich były Obrady Knesetu w Krakowie 27.01.2014 – jedyne kiedykolwiek obrady izraelskiego parlamentu poza terytorium Izraela (Kuraś 2014).

Przyszłość

Powyższe przykłady miały służyć wykazaniu jak istotnym miejscem dla historii Żydów jest Polska oraz jak istotną częścią historii Polski jest historia Żydów, czy też jak różnorodne, kolorowe i pełne pasji potrafią być współczesne inicjatywy dotyczące kultury i społeczeństwa żydowskiego. Ale jaka jest przyszłość wspólnoty żydowskiej w Polsce? Czy ograniczy się ona do napisów na murach we wydaniu Betlejewskiego i festiwalu w Krakowie, czy też nabierze rozmachu i stanie się polityczną siłą, do czego aspiruje Bartana i Ruch Odrodzenia Żydowskiego w Polsce? Naczelny Rabin Polski, Michael Schudrich promieniuje ostrożnym, ale jednak zdecydowanym optymizmem. W trakcie otwartego wykładu w ramach ostatniej edycji FKŻ stwierdził, iż „Żydowskie życie w Polsce być może nigdy nie wróci do poziomu sprzed wojny, ale przynajmniej teraz na końcu tunelu jest światło” („Program 27 FKŻ”). Otwartym pytaniem jest, jak duże i jak znaczące jest to „światło”?

Znamienne w kontekście całej tej sytuacji są słowa przypisywane Henry'emu Kissingerowi, byłemu amerykańskiemu dyplomacie żydowskiego pochodzenia, który podobno miał w prywatnej rozmowie powiedzieć, że „za 10 lat państwa Izrael nie będzie”. Współpracownicy Kissingera oficjalnie zaprzeczyli tym słowom, ale nawet jeżeli miałyby one okazać się nieprawdziwe, to nie ma jednak wątpliwości, że z ciągle trwającym konfliktem palestyńsko-izraelskim, w ogólnie niespokojnym regionie Bliskiego Wschodu, pozycja Izraela nie jest idealna. Dla przykładu Stratfor tak opisuje geopolityczną sytuację państwa żydowskiego:

Izrael funkcjonuje w bardzo trudnych warunkach geopolitycznych. Jako małe państwo o ograniczonych zasobach naturalnych i otoczone przez potencjalnie wrogich sąsiadów, Izrael istnieje dzięki sojuszowi z mocarstwem, które dysponuje odpowiednimi zasobami do utrzymywania równowagi sił na Bliskim Wschodzie – mianowicie, dzięki Stanom Zjednoczonym. Położenie geograficzne Izraela oznacza również, że państwo to musi umiejętnie kształtować i utrzymywać złożone relacje z swymi muzułmańskimi sąsiadami czy to przez cichą współpracę, wykorzystywanie podziałów wewnętrznych, czy korzystanie z swej przewagi technologicznej i ekonomicznej przy tworzeniu strategicznych zależności. Aby poradzić sobie z przyszłymi wyzwaniami regionu Bliskiego Wschodu, Izrael będzie musiał pozostać zwinny w swojej dyplomacji, a gdy sytuacja będzie tego wymagać, zdecydowany i szybki w prewencyjnych atakach, tajnych działaniach i stosunkach gospodarczych („Israel – Synopsis”. Stratfor).

Izrael już wielokrotnie demonstrował, że jest w stanie przetrwać w skrajnie negatywnych warunkach – jak to było np. w trakcie Wojny Sześciodniowej w 1967 roku czy też Wojny Yom Kippur w 1973 roku. Warto się jednak zastanowić czy czynniki, dzięki którym Izrael odniósł sukces w owych konfliktach i utrzymuje przewagę po dzień dzisiejszy są nie do skruszenia? Zwłaszcza, że Izrael jest coraz częściej porównywany do Republiki Południowej Afryki sprzed 1994 roku – tj. państwa prowadzącego politykę apartheidu względem Palestyńczyków. Ta negatywna prasa w połączeniu z rosnącą arabską populacją zarówno na Zachodnim Brzegu Jordanu, w Strefie Gazy, jak i w samym Izraelu, stanowi potencjalne zagrożenie dla syjonistycznej idei państwa Izrael, czyli państwa wyłącznie żydowskiego. Różne źródła wskazują, że wcześniej czy później Izrael będzie zmuszony stać się państwem wielonarodowym, czy to w wyniku presji międzynarodowej, czy kłopotów wewnętrznych.

Pytaniem jest, jaką rolę odegra w tym Polska, tymczasem silny sojusznik Izraela oraz dawna ojczyzna Żydów? Czas pokaże.

Bibliografia

- „38. Sesja Konferencji Generalnej UNESCO (3–18 listopada 2015 r.)”. 2015. Polski komitet ds. UNESCO. [15.07.2017] <https://archive.is/SFB0h#selection-431.339-431.362>
- „Andrzej Duda: Cieszy mnie, że kultura żydowska w Polsce się odradza”. *Wprost* 2017. [15.07.2017] <https://www.wprost.pl/kraj/10038697/Andrzej-Duda-Cieszy-mnie-ze-kultura-zydowska-w-Polsce-sie-odradza.html>.
- Bratkowski Stefan. 2006. *Pod tym samym niebem. Krótka historia Żydów w Polsce i stosunków polsko-żydowskich*. Warszawa: Wydawnictwo Trio.
- Budżet obywatelski. 2017. [15.07.2017] <https://budzet.krakow.pl/projekty/>

- „Catholic Poles fight to ensure history doesn't repeat itself”. *Times of Israel* 2012. [15.07.2017] www.timesofisrael.com/catholic-poles-fight-to-ensure-history-doesnt-repeat-itself
- „Fotorelacja: 1. Kongres Ruchu Odrodzenia Żydowskiego w Polsce”. *Krytyka Polityczna* 2012. [15.07.2017] <http://krytykapolityczna.pl/kultura/fotorelacja-1-kongres-ruchu-odrodzenia-zydowskiego-w-polsce/>
- „Historia: od Idei, przez OHEL do Muzeum POLIN”. Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN. [15.07.2017] <http://www.polin.pl/pl/historia-od-idei-przez-ohel-do-muzeum-polin>.
- „Israel – Synopsis”. Stratfor. [15.07.2017] <https://worldview.stratfor.com/region/middle-east-and-north-africa/israel>
- „... i zadziwi się Europa”. Pawilon Polski w Wenecji. 2011. [15.07.2017] <http://labiennale.art.pl/wystawy/yael-bartana-i-zadziwi-sie-europa/>
- „Jerozolima: Para prezydencka zwiedziła wystawę «Żydzi w wojsku polskim». Andrzej Duda: „Polacy i Żydzi stawali ramię w ramię w obronie Rzeczypospolitej””. 2017. *Wpolityce*. [15.07.2017] <http://wpolityce.pl/swiat/323901-jerozolima-para-prezydencka-zwiedzila-wystawe-zydzi-w-wojsku-polskim-andrzej-duda-polacy-i-zydzi-stawali-ramie-w-ramie-w-obronie-rzeczypospolitej>
- „Kissinger said Israel won't exist in 10 years”. 2012. Israel Hayom. [15.07.2017] http://www.israelhayom.com/site/newsletter_article.php?id=5907
- Kowalska Agnieszka. 2010. „Akcja „Tęsknię za tobą, Żydzie!””. *Gazeta Wyborcza*. [15.07.2017] http://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/1,34889,7468949,Akcja_Tesknie_za_toba_Zydzie_.html
- Kuraś Bartłomiej. 2014. „Kto się boi obrad Knesetu w Polsce? Radykalna prawica alarmuje: Polska suwerenność zostanie naruszona!”. *Gazeta Wyborcza*. [15.07.2017] http://wyborcza.pl/1,76842,15313977,Kto_sie_boi_obrad_Knesetu_w_Polsce_Radykalna_prawica.html
- Miecugow, Grzegorz. 2011. „Seweryn Aszkenazy”. TVN 24. [15.07.2017] <http://www.tvn24.pl/inny-punkt-widzenia,37,m/seweryn-aszkenazy,3953.html>
- Muzeum Historii Żydów Polskich. „Wideorelacja z wielkiego otwarcia wystawy stałej”. Video YouTube, 4 minut 56 sekund. Umieszczony [11.2014]. <https://www.youtube.com/watch?v=plC-f07s4Tg>
- „O festiwalu”. Festiwal Kultury Żydowskiej. [15.07.2017] <http://www.jewishfestival.pl/pl/fkz/>
- „O muzeum”. Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN. [15.07.2017] <http://www.polin.pl/pl/o-muzeum>.
- Paul Jonny. 2008. „Prince Charles opens Krakow Jewish community center”. The Jerusalem Post. [15.07.2017] <http://www.jpost.com/Jewish-World/Jewish-Features/Prince-Charles-opens-Krakow-Jewish-community-center>
- „Pierwszy kongres Ruchu Odrodzenia Żydowskiego w Polsce”. Wirtualna Polska. 2012. [15.07.2017] <https://wiadomosci.wp.pl/pierwszy-kongres-ruchu-odrodzenia-zydowskiego-w-polsce-6032734029353601a>
- „Program 27 FKŻ”. JCC Kraków. [15.07.2017] http://www.jcckrakow.org/attachments/article/838/27FKZ_program_PL.pdf, str. 3
- „Raj”. SJP PWN. [15.07.2017] <https://sjp.pwn.pl/szukaj/raj.html>
- „Społeczność”. JCC Kraków. [15.07.2017] <http://www.jcckrakow.org/spolecznosc>

- Shlez. 2014. „Jonathan Ornstein, Executive Director, JCC Krakow, Krakow, Poland”. JCC Global. [15.07.2017] <http://jccglobal.org/jonathan-ornstein-executive-director-jcc-krakow-krakow-poland/>
- Szuchta Robert. 2008. „Niebo dla szlachty, czyściec dla mieszczan, piekło dla chłopów i raj dla Żydów”. Rzeczpospolita. [15.07.2017] <http://www.rp.pl/artykul/130105--Niebo-dla-szlachty--czysciiec-dla-mieszczan--pieklo-dla-chlopow-i-raj-dla-Zydow-.html#ap-1>
- Taube Philanthropies. “Museum of the History of Polish Jews”. Wideo YouTube, 12 minut 6 sekund. Umieszczony [07.2012]. <https://www.youtube.com/watch?v=tLeFIEg-4z7U> (04:06)
- Weinryb Bernard Dov. 1972. *The Jews of Poland. A Social Economic History of the Jewish Community in Poland from 1100 to 1800*, Philadelphia: The Jewish Publication Society of America.
- White Ben. 2017. “UN report: Israel has established an „apartheid regime””. Al Jazeera. [15.07.2017] <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2017/03/report-israel-established-apartheid-regime-170315054053798.html>
- Żbikowski Andrzej. 2010. Żydzi. W *Pod wspólnym niebem. Narody dawnej Rzeczypospolitej*, Michał Kopczyński, Wojciech Tygielski (red.), 99–114. Warszawa: Wydawnictwo Bellona.
- Żbikowski Andrzej. 2000. Żydzi. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie.

„Paradis Judaeorum” – History and Contemporaneity of the „Jewish Paradise” in Poland

Abstract

The aim of the presented article is to show how the memory and the memory politics locate the past Polish-Jewish relations, preceding and unrelated to the holocaust. How they influence the present, the current way of thinking about the future of the Jewish nation and the Polish nation. The paper presents how important for the Jewish history Poland is and how important a part of Polish history the Jews history is, or how diverse, colorful and passionate can modern Jewish culture and society initiatives be.

The text calls forth numerous contemporary initiatives of the Jewish-themed organizations, quotes of extraordinary people on the Polish-Jewish relationship.

Keywords: Memory politics, cultural politics, Polish-Jewish politics, Poland-Israel relationship